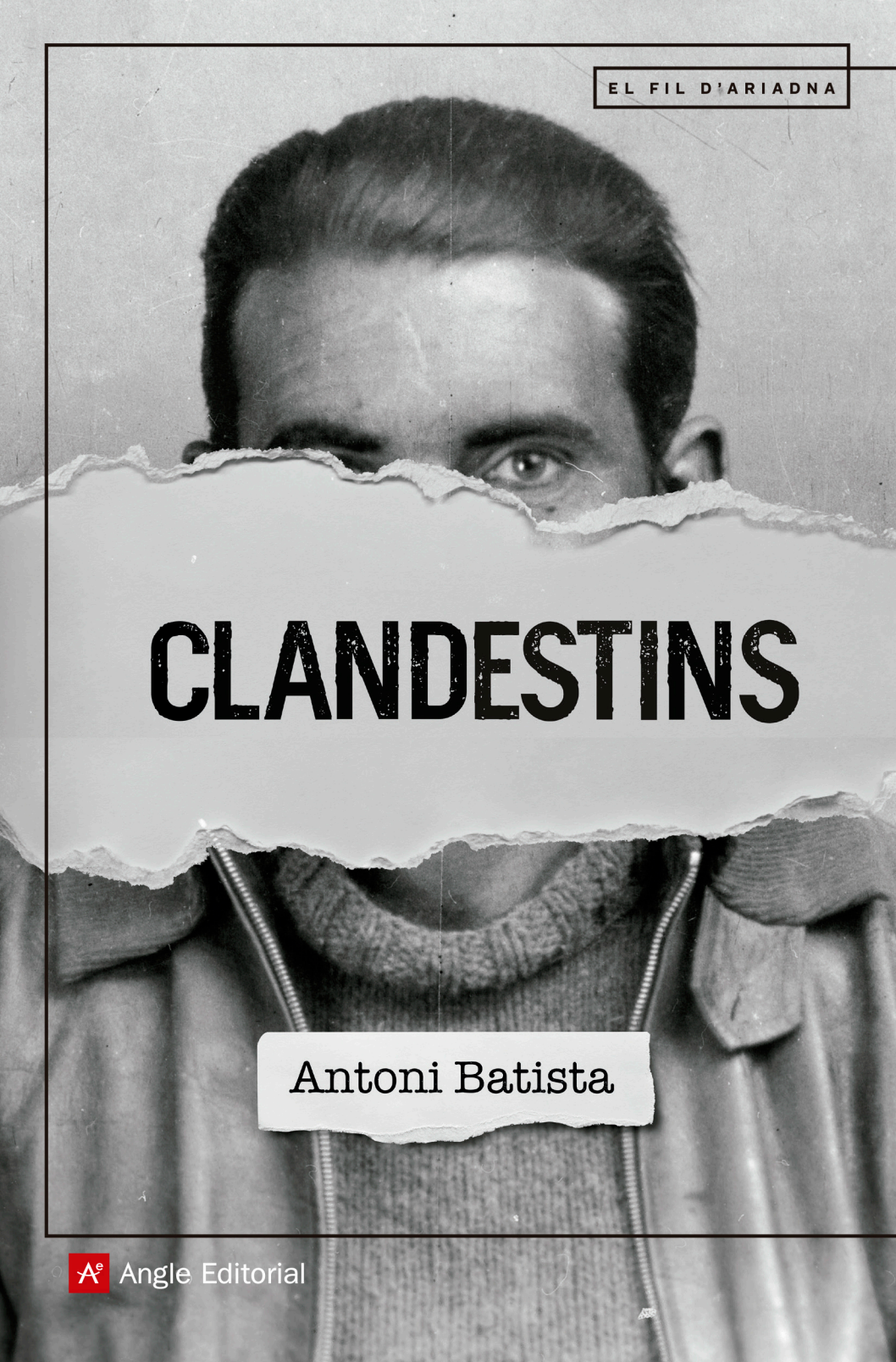
EL FIL D'ARIADNA

CLANDESTINS

Antoni Batista

Angle Editorial

CLANDESTINS

EL FIL D'ARIADNA
111

© 2018 Antoni Batista
Autor representat per IMC Agència Literària

Foto de portada: Arxiu Històric de Cardona
Fons: «Retrats de la Guerra Civil», autor desconegut

© 9 Grup Editorial, per l'edició
Angle Editorial
c. Mallorca, 314, 1r 2a B · 08037 Barcelona
T. 93 363 08 23
www.angleeditorial.com
angle@angleeditorial.com

Disseny de la col·lecció: J. Mauricio Restrepo

Primera edició: octubre de 2018
ISBN: 978-84-17214-47-0
DL B 23789-2018
Imprès a Romanyà Valls, SA

No és permesa la reproducció total o parcial d'aquest llibre,
ni la incorporació a un sistema informàtic, ni la transmissió
en cap forma ni per cap mitjà, sigui electrònic, mecànic, per fotocòpia, per gravació
o altres mètodes, sense el permís previ i per escrit dels titulars del copyright.

Antoni Batista

CLANDESTINS

Angle Editorial

Taula

Exordi 13

1. «Al principi, existia la Paraula» 23
2. Resistents i partisans 41
3. Brigada Social 53
4. La frontera 63
5. Els llops solitaris 83
6. L'heroi del nostre temps 97
7. El Manual 109
8. La premsa 121
9. Salvar els mots. A Salvador Espriu, en homenatge 147
10. Virolai. Clandestinitat de clausura 165
11. A l'Església 185
12. La clandestinitat coral. Tancada d'intel·lectuals contra la pena de mort 199
13. Els infiltrats. Cafè Zuric Bar 211
14. Antoni Gutiérrez Díaz, Pere Portabella, Miquel Sellarès. Canvi de paradigma 225
15. *Road movie* 237
16. Assemblea de Catalunya. La clandestinitat més gran jamai contada 255
17. Les últimes caigudes. Final del laberint 275
18. La postclandestinitat. En primera persona 295

Annex. Mapa de la Barcelona clandestina 311

A la memòria del meu amic
Jordi Dagà (1950-2016)

«Una cançó feta en homenatge a tota aquella gent que va haver de viure clandestinament, en la pura clandestinitat, per poder lluitar més encara i amb més força contra la dictadura.» (Introducció de la cançó «T'he conegut sempre igual» a l'últim recital de Raimon, al Palau de la Música Catalana, el 28 de maig de 2017.)

Entre els sorolls dels cotxes, del carrer
i de la gent que atrafegada passa,
he vist molt clar que són molts els que lluiten
i que com tu calladament treballen.
T'he conegut sempre igual com ara,
els cabells blancs, la bondat a la cara,
els llavis fins dibuixant un somriure
d'amic, company, conscient del perill.
Sense parlar m'has dit «tot va creixent»,
lluita d'avui pel demà viu i lliure,
que es va forjant aquests dies terribles,
temps aquests temps de tantes ignoràncies.
No m'he girat mentre serè em creuaves,
he sentit fort un gran orgull molt d'home,
no em trobe sol, company, no et trobes sol
i en som molts més dels que ells volen i diuen.
Aquest meu cant és teu, l'he volgut nostre;
aquest meu cant és teu, l'he volgut nostre.
Alerta vius, jo sé que si caiguesses
tants anys, molts anys, massa anys et demanaven.
T'he conegut sempre igual com ara.

Raimon

4

La frontera

La repressió terrible, massiva i pel broc gros, de la postguerra, va delmar especialment els partits polítics que tenien representacions institucionals, diputats, alcaldes, regidors. A Catalunya van rebre especialment les esquerres socialistes i Esquerra Republicana, amb un balanç de milers d'afusellats, presos i aproximadament trenta mil exiliats. No van reeixir fins que es va recuperar la democràcia, i encara amb el greuge, per a ERC, del retard de ser l'últim partit legalitzat i no poder concórrer a les primeres eleccions del 1977 amb les seves sigles carregades d'història i d'honor. Juan Goytisolo reflecteix la crisi d'aquell socialisme que havia estat tan important a l'Espanya republicana, però que a l'antifranquisme va ser residual. Al seu llibre memorialístic *Coto vedado*, escriu:

«Diezmada por la represión franquista la izquierda socialista y republicana vegetaba en el terreno de los desiderata y no tenía incidencia práctica en la evolución del país. A ojos de una juventud tentada por la acción y radicalismo, agrupaciones como la de Reventós y Pallach adolecían de reformismo y pusilanimidad. En tales circunstancias, el Partido

Comunista, con su estructura férrea y bien disciplinada, cohesión ideológica y admirable y heroica resistencia a las redadas y persecución de la policía, aparecía a muchos como la única alternativa viable».

El PSUC era aleshores un partit molt jove, fundat al juliol del 1936, però l'aliança amb el Partit Comunista d'Espanya, la presència de ple dret a la Tercera Internacional i una estructura efectivament fèrria, piramidal i molt ben organitzada, el van fer protagonista de la lluita antifranquista. D'alguna manera, ERC traspassava l'hegemonia al PSUC, i al cap dels anys, una inversió tèrmica de reciprocitat faria justícia a tots dos, amb militants procedents del PSUC que rescabalaven Esquerra i, més àmpliament, l'ndependentisme d'esquerres, una quota afegida de lluita contra la dictadura. Ho diu tot que Pere Ignasi Fages, secretari de Santiago Carrillo a l'exili, acabés els seus dies militant intensament a Esquerra Republicana; que Francesc Vicens fos un altíssim dirigent, amb tones de clandestinitat, de tots dos partits. I, en la proximitat generacional i de l'afecte, van passar pel PSUC Joan Tardà, portaveu d'ERC al Congrés dels Diputats, i Josep Bargalló, que com a conseller primer en la legislatura de 2003-2006, va ser el càrrec institucional més important d'Esquerra de la generació que ja no havia patit les conseqüències de la guerra. A la legislatura del 2018, va ser nomenat conseller d'Educació.

Comunistes catalans i espanyols van nodrir els rengles heroics de la Resistència francesa i les guerrilles dels maquis, que van aguantar fins que el PSUC es va adonar que els aliats serien tolerants amb Franco i que, en situació d'aïllament, era debades plantejar batalles a camp obert contra

militars ben equipats, nombrosos i amb experiència. El PSUC i el PCE van tancar per etapes la guerrilla entre el 1948 i el 1952, per afrontar una lluita de masses a barris, fàbriques i universitats: el franquisme, que havia derrotat militarment la República, no podia ser derrotat militarment pels vençuts. L'única opció de presentar batalla era acumulant forces que poguessin fer retornar la democràcia, el territori pacífic de la política, en el qual l'adversari era més feble. Això s'hauria de fer des de la clandestinitat, i aquí sí que l'herència dels maquis va servir d'alguna cosa i es van aprofitar els passos de frontera que havien obert. Aquells passos pels Pirineus serien la connexió entre els fronts clandestins a l'interior i la cobertura exiliada però en llibertat a França. També la connexió entre dos temps al metrònom d'una mateixa lluita: les armes de la guerra quedaven enrere, i la recuperació de la democràcia, barri per barri, fàbrica per fàbrica, poble per poble... Al davant.

Gregorio López Raimundo (1914-2007) va ser el líder d'aquella operació a gran escala del comunisme. Havia nascut a Tauste, prop de Saragossa, però la seva vida i la de la seva família i amics es desenvoluparia a Catalunya. Va ser secretari general d'aquell PSUC que va liderar la lluita antifranquista tan gairebé hegemònicament que se'l denotava amb el determinant de l'antonomàsia: «el» partit.

En el trànsit del final del maquis i el principi de la lluita de masses, el 15 de setembre de 1947, Gregorio López Raimundo inicia el viatge per entrar clandestinament a Catalunya pels passos de frontera que canviarien els homes armats per homes camuflats en identitats falses, destinades a integrar-se en una quotidianitat esmorteïda per la por i que

haurien de mirar de revifar. En travessar els Pirineus, Gregorio López Raimundo va tenir temps per fer-se a la idea que s'havia d'anar emmotllant a ser una altra persona, a vestir, sempre amb una elegància innata, un altre vestit que s'hauria pogut confeccionar ell mateix des de l'antic ofici de sastre.

No seria el jove dirigent comunista de la rereguarda de la guerra, pernoctant un dia sí i un altre també a la seu del PSUC, l'antic hotel Colom de la plaça de Catalunya, que també s'havia canviat de cara i era un banc; els comunistes volien nacionalitzar la banca, i la banca els havia desnonat a ells. Ara seria un llicenciat en història, estudiant de doctorat, també jove, perquè l'únic que no canviava en la mutació clandestina era l'edat, i es diria *Pablo Campos*, com constava a la perfecta falsificació de la cèdula que portava a la cartera. L'únic que en Gregorio va aconseguir a favor seu va ser néixer tres anys més tard que la data real: Pablo Campos era del 1917, l'any de la Revolució Russa, comentava amb aquell humor de «llavis fins dibuixant un somriure» de la cançó de Raimon, inspirada en la vida camuflada que l'estava esperant mentre caminava muntanya avall per retrobar-se amb Barcelona.

El responsable dels passos de frontera era un guerriller experimentat, Josep Gros (1913-2009), bregat en mil batalles de la Guerra Civil i després oficial de l'Exèrcit Roig a la Segona Guerra Mundial. Va participar activament en la defensa de Moscou, però sobretot com a comando en operacions de sabotatge rere les línies alemanyes a les dures i gèlides campanyes del Bàltic, que li van deixar el rastre permanent de metralla incrustada a l'espatlla, a tocar de l'articulació

escapulohumeral: de tant en tant feia un gest estrany, com un tic, però eren els esquitxells de metall que punxaven el nervi. Tenia totes les condecoracions a mèrits de guerra, era l'únic espanyol amb la Medalla del Valor que atorgava el Soviet Suprem, i quan es posava l'uniforme amb tots els galons, tothom que tingués al davant es quadrava; en Josep Gros, vestit de militar, sí, feia molta impressió, era tot un flaix, amb les insígnies de distinció a la dreta de l'uniforme verdós, els galons a les xarreteres i la falç i el martell llorejats a l'estrella roja del frontispici de la gorra de plat. En assabentar-se que jo col·leccionava gorres, me'n va regalar una, que, canviada de context, a la vitrina de casa ha passat a ser «la gorra d'en Gros».

Va escriure unes memòries tan increïbles que es va veure obligat a certificar, a l'última pàgina, que «no hi ha històries inventades, sinó fets viscuts; que no hi ha res exagerat, sinó tot el contrari». Uns *Relatos de un guerrillero comunista español* que en qualsevol país amb respecte per la memòria haurien estat un *best-seller* portat al cine, però que aquí van quedar en una edició limitada per al club de fans dels camarades i amics. Això sí, amb un pròleg del gran mite comunista de la Guerra Civil, Dolores Ibarruri, *la Pasionaria*, amiga seva: «Gros, el milicià de la Guerra d'Espanya que, des del 18 de juliol fins als dies tràgics de la traïció de la Junta de Madrid, no va deixar el fusell i que als boscos immensos i llogarets soviètics continuava el combat contra els mateixos que van destruir Guernica, que van bombardejar Barcelona, que van cobrir de sang i de cendra les ciutats i els pobles d'Espanya». La prosa sempre èpica i entonada de la Pasionaria.

Gros va ser l'encarregat de tancar l'últim maquis que quedava, l'Agrupació Guerrillera de Llevant, i va aconseguir replegar-los sense baixes, entre el 1950 i el 1951. Després de marxar cap a França amb les últimes columnes, remuntant tot Catalunya i a través dels Pirineus, amb un gran valor que admet el símil gonadal, va ser l'immillorable cap dels passos fronterers dels comunistes catalans i espanyols. Era molt més experimentat que els guàrdies civils que l'havien de neutralitzar i, no cal dir-ho, que la tropa de lleva, que, si els olorava, feia veure que no sabia res. Un dels seus lloctinents, també amb experiència militar al batalló Carles Marx, era Napoleó Figuerola (1915-2000), però tothom el coneixia pel nom de guerra, *Víctor*, que s'havia cruspit el de pila, massa imperialista o altisonant per a un revolucionari. La clandestinitat va sobreviure a la realitat.

Gros i Víctor van representar el triomf de la clandestinitat*:* mai no van ser detinguts, tot i que van tenir diverses responsabilitats a la sala de seguretat dels aparells comunistes fins a la legalització, l'any 1977. Gros era ni més ni menys que el cap de seguretat de Santiago Carrillo, que a vegades exercia de guardaespatlles. Travessaven els passos de frontera armats amb fusells d'assalt Kalàixnikov, i ell amb un fusell d'assalt MP44 alemany de trenta bales, que considerava molt segur; així preservaven els dirigents que tenien al seu càrrec i que durant l'expedició havien d'obeir-lo a ell: s'invertia la cadena de comandament, i a vegades s'invertia tant que en la vida civil, quan en Gros deia alguna cosa al Comitè Central del PCE, era com si donés una ordre.

Vaig poder reconstruir aquells passos de frontera amb tots dos, amb en Gros i en Víctor, sobre el terreny, una experièn-

cia inoblidable, plena d'anècdotes divertides que amorosien els moments de tensió, quan calia treure el fiador del carregador i posar el dit al gallet perquè havien albirat a pocs metres, menys de dos-cents, una patrulla de la Guàrdia Civil. López Raimundo em va verificar després la seva experiència, i el que en el record em semblava una pel·lícula, tot i que hi hagués transitat amb els seus protagonistes, va recuperar per sempre més les tres dimensions. Una cosa, però, li donava credibilitat mentre feia esforços per creure-me-la a Prats de Molló, en ple reportatge, és a dir, quaranta anys després que passés el que Gros i Víctor m'explicaven que va passar. En Gros, ja un senyor que depassava la setantena, amb el cap platejat, es va treure una pistola de la butxaca, una nou mil·límetres força nova, no una rampoina del temps que rememoràvem, la va posar al damunt de la taula i va dir: «Jo sempre vaig armat, no se sap mai».

El quarter general era a Tolosa de Llenguadoc, on Santiago Carrillo donava unes ordres que només coneixia ell i els qui les rebien. Les expedicions sortien de Foix, de Dax o de Perpinyà. Tenien bases a Arcs, Font-romeu, Elna i Prats de Molló. Circumdaven el Puigmal i triaven entre quatre vies alternatives, que anaven canviant per no repetir i despertar sospites, si és que algú els havia vist, o en funció de les informacions dels moviments de la Guàrdia Civil, que coneixien perquè els tenien punxat el canal de ràdio que feien servir per comunicar-se, i pels contrabandistes amics i col·legues en allò de creuar la frontera. La ruta més occidental baixava per Queralbs, Ribes de Freser i Campdevànol. Una altra línia agafava Molló, Camprodon i Sant Joan de les Abadesses. Coincidien a Ripoll i d'allà cap avall agafaven el tren.

La ruta més oriental vorejava o carenejava el Collsacabra i agafava el tren a Tavertet. La drecera més sencera, la que vaig fer de dalt a baix amb en Gros i en Víctor, era la que tocava Molló, Camprodon, l'ermita pròxima de Sant Antoni, 1.350 metres, on tenien un amagatall, travessaven els rius Bianya i Riudaura, després Olot, Sant Miquel, Falgars d'en Bas, Santa Maria de Corcó, Vilanova de Sau, Torelló i Manlleu, o es desviaven a Aiguafreda, on agafaven el tren cap a Barcelona. Les campanyes duraven un parell de setmanes, amb algun altre dia de més o de menys en funció de les incidències que obliguessin a alentir el viatge per haver d'amagar-se d'alguna patrulla, o a alleugerir-lo si el temps acompanyava i no hi havia cap acompanyament indesitjat de tricorni de xarol negre i capa de llana verda.

López Raimundo va ser el primer protagonista de la gran clandestinitat. A més del nom de la identitat oficial falsificada, el doctorand Pablo Campos es comunicava amb els companys amb un seguit de noms de guerra per despistar encara més: *Blasco, Latorre, Martín* i *Nogués.* Aquest últim era el que feia servir més en la funció orgànica de secretari general del PSUC fins a la seva legalització i amb el qual encara jo mateix m'hi vaig arribar a comunicar una temporada.

Els dies en la clandestinitat més fèrria s'allargassaven i a vegades amb seqüències dures, com passar molt a prop d'on vivia un familiar o un amic sense poder-s'hi adreçar. Haver de passar de llarg de la casa d'una persona estimada tenia un punt de desassossec i de temptació que s'havia de vèncer amb força de voluntat. Els cines i el futbol eren la vàlvula d'escapament d'una solitud crònica, agreujada perquè López Raimundo era un home extremament sociable. Sort

que li agradaven el cine, tant el d'entreteniment com el més saberut, i el futbol: era un barcelonista que si s'ho hagués pogut permetre hauria arribat a exercir com a seguidor amb tots els ets i uts, talment s'hi declarava. Gràcies al futbol, i potser a la seva perícia amb l'agulla i el fil, va saber teixir amistats per sobre d'unes idees que, en els anys clandestins, eren perilloses no tan sols per als qui les tenien, sinó també per als qui s'hi acostaven.

Quan en Gregorio va ser en *Pablo*, destinat a Catalunya per reorganitzar un partit castigat fins a l'extrem per una repressió sagnant, tenia un expedient de valentia, acreditat al front d'Aragó, de tenacitat, fidelitat als principis, generositat en l'entrega i una enorme capacitat de sacrifici, que tanmateix contrarestava amb una austera capacitat, gairebé monacal, de saber estar bé amb el que tenia i de saber gaudir de les petites coses que pot fer grans la força del vitalisme; d'aquí venia potser l'expressió de bonhomia i tranquil·litat espiritual que sempre transmetia, també cantada per Raimon: «els cabells blancs, la bondat a la cara»... A més de les seves virtuts, el Comitè Central del PSUC que va triar-lo com l'home de l'interior, va puntuar el seu entorn, un caliu familiar unit i, sobretot, avesat a la lluita.

El seu germà gran, Antonio, important dirigent de la UGT, va ser assassinat en un control de carretera de la FAI, un tret a boca de canó quan intentava identificar-se, només quatre dies després del cop d'estat de Franco. L'altre germà, en Joaquín, va ser deportat pels nazis als camps de Mauthausen i Gusen, i amb una moral d'acer i una astúcia de similar aliatge va sobreviure. Quan es va estrenar *La llista de Schindler*, al març del 1994, li vaig proposar veure la pel-

lícula per fer un reportatge amb la seva vivència, rememorant aquells inferns més dantescos que el del Dant, llegits en fotogrames per Steven Spielberg. Vam anar al cine Florida i vaig seure entre els dos germans López Raimundo, jo prenia notes del que em deia en Joaquín i de les seves expressions, i després me'ls vaig emportar a sopar per fer-li una entrevista més distesa, perquè van sortir tots dos molt colpits o, en llenguatge col·loquial, fets xixines.

El calvari dels records de Joaquín López Raimundo arrencava amb el tren que els portava als camps, cent persones en un vagó, dretes perquè no hi havia espai per seure, buscant les escletxes entre les fustes per agafar petites dosis d'aire i no ofegar-se, «aquella dolça son que precedeix l'asfixia»... Arribar a Mauthausen i prendre consciència que «estàvem allà per morir». Li va anar d'un pam, perquè l'havien classificat per rebre la injecció letal, que era la pena per la invalidesa si havies pres mal en els treballs forçats. En acabar la pel·lícula, la tendresa dels dos germans, abraçant-se. Sortint pel passadís, dues noies joves, no devien arribar als vint anys, comentaven: «Com és possible que passés això? És increïble!». En Joaquín els va dir: «Sí que va ser possible. Jo hi era!» I li van fer dos petons cadascuna.

Els avals combatius, en Gregorio López Raimundo els tenia també per la família de la seva dona, Teresa Pàmies (1919-2012). Es van conèixer a l'hotel Colom, ella era dirigent de les Joventuts Comunistes, però la lluita la portava a l'hemograma: filla de Tomàs Pàmies, diputat per la Solidaritat Catalana, membre del batalló de voluntaris del PSUC en la lluita antifeixista. A la seva novel·la *Amor clandestí*, Teresa Pàmies explica amb delicadesa les vicissituds d'una relació

amb la interferència de la persecució. «Alerta vius, jo sé que si caiguesses,/ tants anys, molts anys, massa anys et demanaven», seguint amb el fil conductor de Raimon. Quan passin per la plaça Letamendi, «al costat dret, mirant al passeig de Gràcia», asseguin-se en un banc, mirin palmeres amunt, són ben plantades, i imaginin com devien ser les trobades d'una parella que desafiava la dictadura també estimant-se. Escriu Teresa Pàmies:

«Ens trobaríem per primera vegada [1971], al nostre país. Fóra, encara, una cita clandestina, però al nostre país. El domicili el teníem allà mateix, però ell encara no hi podia anar; era l'únic indret de Barcelona que li era rigorosament vedat. Potser hi passaria de llarg, camí de Letamendi, baixant de la Diagonal pel carrer de Casanova. Potser alçaria els ulls per a mirar les finestres del pis llogat al meu nom, sempre al meu nom, ja que del seu feia molts anys que no se'n podia servir. Si alçava el cap, en aquella hora, el sol arrapat als vidres l'enlluernaria. Mentalment faria la visita del pis i deduiria que les dues finestres corresponien al menjador i a la cambra-despatx. La descripció que jo li havia fet per carta fou minuciosa, però res no li podia dir tant com les dues finestres al carrer, llepades pel sol d'una tarda de setembre».

Teresa Pàmies, escriptora de tremenda facilitat descriptiva i ploma ben carregada de tinta per relatar situacions extremes, explica en els seus llibres les lluites de la seva generació contra el feixisme. A *Amor clandestí* entona el cant delicat d'una relació de parella que s'ha de sobreposar a les dificultats inherents a aquella vida d'identitats passavolants, de domicilis transhumants, de riscos fent companyia al cafè amb llet de cada matí. Gràcies a la seva narració sabem com

se sentien els amors en circuit tancat i un matrimoni a costa de tants imponderables. La Pàmies —tret dels seus més pròxims, tothom li deia *la* Pàmies— ofereix la possibilitat d'explorar aquelles intimitats tan especials que, sense el seu relat, probablement també haurien quedat a la clandestinitat, perquè, com tantes vegades quan intervé la història, els àmbits privats es dilueixen en la solució col·loidal dels episodis nacionals. La narració de *la* Pàmies positiva uns negatius que sense el seu laboratori literari haurien restat a la cambra fosca del desconeixement.

Un d'aquells moments tan íntims és el de la passejada de la parella donant-se la mà, sense que calguin paraules, gaudint d'un silenci que es valora fins i tot com a sedant contrast de tantes converses atapeïdes de temes diferents i urgents, que anaven des del combat contra la dictadura i la dinàmica del partit a l'educació dels fills, passant per la inevitable corrua de mesures de seguretat imprescindibles, en aquell cas, per fer possible una senzilla passejada. En una ocasió, jo vaig ser testimoni involuntari d'una d'aquelles caminades de compartit silenci romàntic. Recordo la imatge fotograma per fotograma, era al Moianès, quan el Moianès encara era el Bages, una pista asfaltada que no arribava a carretera, prop del monestir de Santa Maria de l'Estany. Va ser un impacte, perquè jo els vaig fitar en la indefinició de la llunyania, però, és clar, en Gregorio fotografiat era en Gregorio d'esquena, just aquella esquena coronada pels famosos cabells blancs. Vaig dubtar si saludar-los o no, i no sabia ben bé si per l'èpica política o per la lírica amorosa. El perill policial era pura hipocondria enmig d'una planúria sense ningú al camp visual, «tot clar» en tres-cents seixanta graus

a la rodona de la maniobra d'atracar. Finalment em vaig aturar i, fora de coordenades tots plegats, vam parlar del temps i del paisatge. Havia tingut prou converses amb tots dos, però cadascú pel seu costat, mai junts, allò em descollocava, i em penso que a ells dos també.

Un capítol important de l'«amor clandestí» és el que conta com la Brigada Social va anar a buscar Teresa Pàmies de bon matí per veure si enxampaven López Raimundo. La van interrogar tot un dia, això sí, amb les tonalitats aparentment benèvoles de l'últim tram del franquisme i perquè ella era ja una escriptora reconeguda. Afegeixo que, per la descripció que en fa, el policia que manava concorda amb José Olmedo, un dels màxims experts en repressió del comunisme i del catalanisme. Remarco aquest diàleg:

«Entrava el *jefe* amb un cigar a la boca, donava un cop d'ull al paper de la màquina [del policia que estava redactant la declaració] i sense treure's el *puro* de la boca llançava una pedreta:

»—¿De modo que se han separado?

»I semblava desolat, afligit, com si aquella "separació" li fes mal al ventre.

»—Vivimos separados pero no estamos separados.

»—¡Ya!

»—Estamos acostumbrados.

»—Claro.»

Teresa Pàmies es va tranquil·litzar quan va veure que a la fitxa del seu home, que tenien al damunt de la taula, la foto que l'encapçalava era antiquíssima, de manera que era altament improbable que el poguessin reconèixer amb la fesomia actual. Era una foto del 1951. Quatre anys des-

prés del primer cop que havia passat la frontera, després de l'exili, Gregorio López Raimundo va ser detingut, acusat de la gran mobilització popular contra l'augment dels preus dels tramvies, el mitjà de transport públic per excel·lència aleshores. La primera convocatòria d'envergadura a la Barcelona de la postguerra va ser la vaga de tramvies del 1951. El franquisme no la va pair i es va revenjar cruelment amb aquell dirigent comunista que acusaven de ser-ne un dels instigadors.

Amb la documentació falsa, Pablo Campos va desplegar una intensa activitat política clandestina. En Pablo feia veure que estava preparant la tesi doctoral sobre Ferran el Catòlic, atès que a Barcelona hi ha la seu l'Arxiu de la Corona d'Aragó, imprescindible per a la recerca.

Va viure a dispesa en un pis del carrer de Muntaner, entre Mallorca i València, i en un altre de Rector Ubach, entre Santaló i Amigó. Sobre el paper i el rellotge, feia jornades normals, perquè la millor manera de no despertar sospites és no destacar i subsumir-te en les rutines, difuminar-se en la grisor d'uns temps grisos com els uniformes de la força pública. La màxima seguretat era passar desapercebut, ser en definitiva una persona sense cap interès, el perfil d'aquells criminals que semblen angelets per a uns veïns que, quan els policies els agafen i les televisions els fan un tall de veu, afirmen que ningú no hauria dit que fossin com eren, perquè el que semblava que eren tenia totes les versemblances: grans actors perfectament caracteritzats, perfectament identificats amb el seu paper.

Els horaris laborals de matí i tarda, per a en Pablo, eren llarguíssimes caminades o exhaurir les cartelleres dels cine-

mes, d'estrena i de barri, sempre amb l'inevitable *Nodo*, que s'havia d'empassar amb la propaganda feixista més barroera. La disciplina manava, però els sentiments d'aquell home afable, entranyable en la distancia curta, se'n ressentien. Enyorança de la família i dol per Nadal en l'absència que, de tan pròxima, temptava més que convidava a transgredir les normes. López Raimundo era agnòstic, però apreciava les tradicions familiars cristianes.

La BIS es va acostar a López Raimundo agafant Cristóbal Garrigosa, el seu principal suport logístic. Garrigosa era un enginyer òptic, directiu d'una fàbrica d'ulleres, que li deixava el despatx de casa seva per amagar-se: el primer pis del número 340 del carrer de Muntaner, per sobre de Madrazo, una escala elegant que l'impressionava tant que es va entretenir a descriure-la literàriament a les seves memòries. Hi passava força hores molts matins del final de la dècada dels quaranta. Per allà hi jugaven les filles de Garrigosa, una de les quals, Diana, anys després es casaria amb el jove activista Pasqual Maragall. Seria el principi d'una gran amistat, que va durar fins al final.

Però on no arribava la clandestinitat era a la mesquinesa de la traïció. El va delatar un company. La BIS el va detenir a la dispesa. I la tortura que li van infligir va arribar als annals de la història més terrible de la dictadura. El van atonyinar per tot el cos i amb tots els estris de l'armari del comissari Polo; era tot ell un hematoma. Li estrenyien les manilles fins provocar-li el que recordava com a dolors insuportables, però mai no es va queixar i mai no els va dir res que afectés el partit.

«Vostès compleixin la seva obligació com vulguin, però

jo compliré la meva, que és callar. L'únic que vaig dir va ser que assumia totalment la responsabilitat de l'activitat del PSUC d'ençà que vaig arribar a Barcelona, però no els vaig voler donar detalls d'aquesta activitat, ni noms ni llocs. Jo intentava aguantar, i em vaig desmaiar diverses vegades durant els interrogatoris. Aleshores em tiraven un cubell d'aigua i tornem-hi a les preguntes, fins que els semblava que em fessin el que em fessin ja no em faria cap efecte perquè jo estava noquejat. Em portaven als calabossos i, hores després, tornem a començar.»

Treball titulava «L'heroic comportament de López Raimundo enfront dels botxins franquistes»: «El salvatgisme dels esbirros policíacs, les tortures repetides un dia i un altre i les amenaces del "passeig", no van poder reblar el tremp revolucionari i comunista del nostre gran camarada, educat en l'escola de la nostra camarada i dirigent volguda Dolores Ibarrruri, i inspirat en l'afirmació d'aquesta que "als comunistes, com l'acer, se'ls pot trencar, però no se'ls pot doblegar". López Raimundo, emmanillat, sol davant de les feres rabioses falangistes, es va mantenir serè i fort i més serè que no pas els botxins que el torturaven».

Rafael Alberti va glossar l'enteresa de López Raimundo en uns versos de les *Coplas de Juan Panadero* que van donar la volta el món, estenent els draps bruts del franquisme, i una campanya internacional va aconseguir que el deixessin anar i el posessin a la frontera, una gran victòria de la solidaritat. «Pero que nadie se asombre/ de verme alzarme de pronto/ y responder por mi nombre./ ¿Sabéis el que tengo yo?/ Me llamo López Raimundo./ Y el mundo sabe quién soy./ En él pretenden matarme,/ pretenden en él hendirme/

y para siempre enterrarme./ Pero se olvidan que el mar/ no es esa ola que acaba/ sino la que va a empezar.»

L'onada va tornar, la millor frase del poema, la que més agradava a qui anava dedicat. La rissaga va retornar l'onada i López Raimundo va tornar a ser clandestí fins que, l'any 1976, el PSUC va començar a aflorar, desafiant les exèquies de la legalitat feixista posada al bany maria. En aquell context, va fer la seva primera roda de premsa, en rigorosa clandestinitat encara però enfrontant-s'hi, amb les fotos d'esquena, perquè la policia no sabia quina cara feia: les últimes fotos que tenien als arxius eren les del jove Pablo Campos. Vaig explicar a Teresa Pàmies com havia anat aquella compareixença, a casa seva, aquell pis llogat del carrer de Casanova, amb un noi que anava i venia d'aquí cap allà. Li vaig explicar perquè s'hi va interessar, i jo em vaig empescar que potser feia temps que no es veien i li agradava tenir notícies fresques del seu home. Amb el pas del temps, però, aprenent a relativitzar, vaig establir una altra hipòtesi: potser ho sabia tot, potser sabia molt més que jo i el que feia era donar la màxima cobertura a la clandestinitat d'en Gregorio, no fos cas que jo em pensés que, al damunt de la clandestinitat que jo ja li coneixia, encara n'hi havia una altra. Quan la cabòria em va venir al cap, em va quedar el posat de gamarús que he anat conreant cada cop que m'he pensat que estava fent alguna cosa extraordinària i única.

Poc temps després, el detenien al pis franc on es reunia el Comitè Executiu i hi havia la redacció de l'òrgan de premsa, *Treball*, però allò més que una detenció va ser una estratègia típica de la Transició de donar la legalitat al futur respectant la legalitat del passat. El van alliberar i li van expedir el

DNI. Em va explicar com aquell noi, que ja era un jove de setze anys, Sergi Pàmies, va celebrar el final d'aquells anys en què calia amagar-se posant a la bústia de casa el nom autèntic del seu pare. La fi de la clandestinitat començava per l'emotiva recuperació del nom en la modèstia de la finestreta d'una bústia d'escala del carrer de Casanova...

Un Casanova que havia sobreviscut al franquisme en la clandestinitat d'un nom també fals: no era el Casanova que havia defensat Barcelona davant les tropes de Felip V, sinó aquell seductor italià que ens sona a *Don Giovanni*, lletra del seductor Lorenzo Da Ponte i música del seductor Wolfgang Amadeus Mozart. Amb l'equívoc del seductor, Rafael Casanova, el conseller en cap, va tenir carrer a Barcelona durant el franquisme. No pas qualsevol carreró, sinó un carrer molt important.

Dels cinc centímetres manuscrits a la bústia, López Raimundo va saltar a les tipografies enormes dels cartells electorals. Aquella fesomia que havia aconseguit ocultar-se durant vint-i-cinc anys, de sobte era omnipresent pels carrers de Catalunya pels quals la seva clandestinitat s'havia passejat amb identitat falsa. Quan pujava a les tarimes dels mítings, la megafonia emetia «T'he conegut sempre igual» a tot drap, perquè la lletra de Raimon era un retrat figuratiu, però també la introspecció psicològica d'un dels grans crèdits del personatge: la seva clandestinitat. Definitivament superada amb els 558.000 vots de la candidatura del PSUC que encapçalava, segona força política als primers comicis del dimecres 15 de juny de 1977. Quaranta dies després de la legalització del partit, com un sarcasme dels quaranta anys precedents d'il·legalitat.

Gregorio López Raimundo va ser distingit amb la Medalla d'Honor de la Generalitat, amb un emotiu discurs del president Maragall, ell assegut entre Pasqual Maragall i Diana Garrigosa, i tot l'arc parlamentari a la primera fila del Saló Sant Jordi, perquè López Raimundo va aconseguir a contra corrent ser segurament el comunista més estimat pels no comunistes i fins i tot pels anticomunistes; Baltasar Porcel, un dels arquetips de l'anticomunisme, li va dedicar una columna de *La Vanguardia* titulada precisament «Del honor clandestino». Perquè la clandestinitat va imprimir tant aquella vida que n'ha esdevingut un dels paradigmes més universals. No és anodí que Gregorio López Raimundo titulés les seves memòries *Primera clandestinidad*.

La Medalla d'Or era un homenatge en tota regla i tot el rang institucional, el màxim, que li atorgava aquell noi malgirbat, en Pasqual, que festejava amb la Diana, la filla de l'amic Garrigosa, que amagava López Raimundo. Era el dia 22 de gener de 2006. Abraçada llarga d'en Gregorio a Maragall i Garrigosa, mai no oblides a qui t'ha ajudat en situacions difícils. Diana Garrigosa li fa una carantoina, Pasqual Maragall li prem les dues mans. «Ha valgut la pena fer política per viure actes com aquest», em diu emocionat, i em dona les gràcies per la part que em toca en la concessió de la distinció, aleshores com a director d'Anàlisi i Estratègia del Departament de la Presidència. El Tripartit era ERC, el PSC i els hereus del PSUC, ICV: calia honorar les seves històries amb les persones que mereixien la personalització d'un honor que no podia ser impersonal. Jordi Carbonell, Joan Reventós i López Raimundo.

Gregorio López Raimundo va morir al novembre del

2007, als noranta-tres anys. La cançó de Raimon que ens ha anat solcant i que és la citació de capçalera d'aquest llibre, titulada «T'he conegut sempre igual», ha restat com una evocació de la clandestinitat, perquè s'hi inspira. Raimon i López Raimundo havien estat plegats a París, i pocs dies després es creuen pel carrer a Barcelona, però no se saluden per no despertar sospites: «No m'he girat mentre serè em creuaves,/ he sentit sol un gran orgull molt d'home,/ no em trobe sol, company, no et trobes sol,/ i en som molts més dels que ells volen i diuen».

El seu amic Miguel Núñez va passar per tràngols similars, però a més a més va fer deu duríssims anys de presó a Burgos.

Annex

Mapa de la Barcelona clandestina

21
6
22
17
2
13
16
18
Avinguda Diagonal
4
23
Gran Via de les Corts Catalanes
12

5
Avinguda Meridiana
24
19
Passeig de Gràcia
Passeig de Sant Joan
10
14
15
9
1
3
20
11
Avinguda del Paral·lel
7

1. Bancs de la plaça de Letamendi. S'hi trobaven Teresa Pàmies i Gregorio López Raimundo.

2. Domicili de l'enginyer òptic Cristóbal Garrigosa que acollia López Raimundo, a finals dels anys quaranta. Muntaner, 340, per sobre de Madrazo.

3. Domicili de Joan Comorera, en què va viure amb un nom fals fins que el van detenir. Consell de Cent, 248, 4t, entre Aribau i Muntaner.

4. Editorial Albor, al carrer del Rosselló, 143, propietat de Joan Canyameres i tapadora de l'activitat de Comorera.

5. Flors Maruja, al número 134 del passeig de Maragall. Un dels centres de l'activitat clandestina de Miguel Núñez, *Saltor*.

6. Estudi del pintor José M.ª Calzado, *Kaydeda*, on es feien reunions obertes d'intel·lectuals i artistes pròxims al PSUC. Una planta baixa a l'avinguda de l'Hospital Militar, 125.

7. Impremta Méndez, Poeta Cabanyes, 17, al Poble Sec. S'hi feia el *Treball* que dirigia Joaquim Puig i Pidemunt, després afusellat.

8. Redacció del *Treball* clandestí dels anys setanta, dirigit per Joaquim Sempere i amb la incorporació de professionals del periodisme de gran prestigi com Andreu Claret, Ignasi Riera i Manuel Vázquez Montalbán. Al carrer del Montseny, 15.

9. Antiga joieria Sunyer, a la Gran Via, 660. S'hi feia culte catòlic clandestí durant la Guerra Civil i va ser un dels primers nuclis d'organitzacions catalanistes cristianes.

10. Casa de Puig i Cadafalch, al carrer de Provença, 231. Primeres reunions clandestines de l'Institut d'Estudis Catalans després de la guerra.

11. Tipologia Studium, del carrer de Viladomat,10, impremta de Francesc Pizón que edita propaganda catalanista del grup de Jordi Pujol, impulsor dels Fets del Palau.

12. Església de Sant Medir, a la Bordeta, carrer de la Constitució, 17, seu de la fundació del sindicat Comissions Obreres.

13. Convent dels Caputxins de Sarrià, a Cardenal Vives i Tutó, 2. S'hi va constituir el Sindicat Democràtic d'Estudiants de la Universitat de Barcelona (SDEUB).

14 Primera seu d'Assistència Sanitaria Col·legial, al passeig de Gràcia, 52. Salvador Espriu mantenia contactes amb polítics proscrits.

15 Casa de Pere Ignasi Fages, a Gran Via, 700, a tocar de Bailèn, centre de reunions importants de l'Assemblea de Catalunya.

16 Sala de festes Bocaccio, Muntaner 505. Seu de la *gauche divine*, però també tapadora de reunions. A sobre hi vivia Pere Portabella, i al seu pis també s'hi celebraven reunions d'intel·lectuals antifranquistes i de l'Assemblea de Catalunya.

17 Torre de Joan Reventós, carrer d'Anglí, 35. Reunions del Moviment Socialista de Catalunya i contactes amb diferents dirigents clandestins de diversos partits.

18 Restaurant Finisterre (avui Daps), a Diagonal 469, cantonada Villarroel, s'hi va signar el manifest fundacional d'Òmnium Cultural.

19 Restaurant La Puñalada, al passeig de Gràcia, 104, xamfrà amb Rosselló. Antoni Gutiérrez Díaz i Quico Vila-Abadal hi van engiponar els quatre punts de l'Assemblea de Catalunya.

20 Església de Sant Agustí, a la plaça del mateix nom. S'hi va celebrar la sessió constituent de l'Assemblea de Catalunya, el 7 de novembre de 1971.

21 Domicili de Marina Curià, al carrer de Portolà, 26, s'hi van fer les primeres còpies i traduccions del manifest de l'Assemblea de Catalunya, amb els cèlebres quatre punts.

22 Monestir de Sant Pere de les Puel·les de les monges Benetes, al carrer d'Anglí, 55, hi havia el servei de seguretat de l'Assemblea de Catalunya, amb un aparell de radiotelèfon.

23 Parròquia de Maria Mitjancera, al carrer d'Entença, 196, hi van ser detinguts els 113 de l'Assemblea de Catalunya, el 28 d'octubre de 1973.

24 Llibreria Cinc d'Oros, Diagonal, 404, que Pablo Bordonaba va convertir en la més progressista de Barcelona. S'arriscava important els llibres censurats de Ruedo Ibérico i les Edicions Catalanes de París.